

УДК 371.4

СВІТЛАНА ЯКИМЕНКО

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

А. С. МАКАРЕНКО ПРО КОЛЕКТИВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті викладено погляди А. С. Макаренка на проблему взаємин колективу та особистості. Розкрито головні напрями організації колективу, що включають різноманітні аспекти діяльності та вплив на особистість вихованця, суть взаємин педагога та вихованців, рушійні сили розвитку взаємин. Подано аналіз базових понять та узагальнення відповідних теоретичних положень.

Ключові слова: виховання, особистість, праця, колектив.

Постановка проблеми. У роки радянської дійсності проблемам освіти і виховання значну увагу приділяв український педагог А.С. Макаренко.

Основоположним принципом його педагогічної системи став принцип виховання в колективі. Колектив розглядався ним як універсальний метод комуністичного виховання, що є загальним і єдиним, а водночас давав можливість кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність.

Уміючи бачити в кожній людині її особливості, індивідуальність, А. С. Макаренко, разом з тим, вважав, що особистість людини не можна мислити поза суспільством, окремо від суспільства. Він розглядав особистість і суспільство в їхній діалектичній єдності. А. С. Макаренко винятково велике місце у своїй педагогічній системі приділив проблемі виховання в колективі й через колектив.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу з проблеми розвитку взаємин особистості та колективу, розгляд стрижня педагогіки А. С. Макаренка – соціально-педагогічного вчення про колектив, розкриття засад виховної системи, якостей колективу та видів діяльності.

Виклад основного матеріалу. Питання про виховання молодого покоління в дусі колективізму було провідним, корінним питанням радянської педагогіки з перших же днів її існування. Велика заслуга педагога полягає в тім, що він просунув це питання далі, указавши ряд глибоко обґрунтованих і успішно перевірених на практиці методів виховання. Виховання в колективі й через колектив – це центральна ідея його педагогічної системи.

«Задача нашого виховання зводиться до того, щоб виховати колективіста», – говорить А. С. Макаренко в статті «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду». Виховання в колективі й через колектив він висвітлює в художньо-педагогічних і теоретичних творах.

А. С. Макаренко вважав, що впливати на окрему особистість можна, діючи на колектив, членом якого є ця особистість. Це положення він називав «принципом паралельної дії». У цьому принципі реалізується вимога колективу – «усі за одного, один за всіх». «Принцип паралельної дії» не виключає, однак, застосування «принципу індивідуальної дії» – прямого, безпосереднього впливу педагога на окремого вихованця. Одним з найважливіших законів колективу Макаренко вважав «закон руху колективу» [1].

А. С. Макаренко розробив і апробував методику колективістського виховання, технології її втілення.

Антон Семенович наголошував: «Колектив - це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, відповідальність, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище» [1].

Розробляючи теорію і практику колективу, педагог писав: «Яка чудова, захоплююча діалектика! «Вільний ... колектив не здатний стояти на місці. Форма існування вільного людського колективу – рух уперед, форма смерті – зупинка» [1]. Вихователь, який працює з колективом, повинен: по-перше, стимулювати розвиток конкретного колективу; по-друге,

змінювати тактику, напрямки, методи роботи з вихованцями і колективом взагалі залежно від стадійності його розвитку.

А. С. Макаренко діалектику розвитку колективу поєднував з діалектикою розвитку вимог. «Без щирої, відвертої, певної, палкої і рішучої вимоги, – писав він, – не можна починати виховувати колектив, і той, хто думає почати з хитких, підлабузницьких умовлянь, робить помилку.

Вимога, висловлена у формі, що не припускає заперечень, необхідна на початку в кожному колективі.

Друга стадія розвитку цієї вимоги, коли на ваш бік перейшли перший, другий, третій, четвертий активіст, коли навколо вас організується група хлопчиків або дівчаток, які свідомо хочуть підтримати дисципліну.

Я поспішав з цим. Я, незважаючи на те, що ці хлопчики або дівчатка мають також багато недоліків, намагався швидше набрати таку групу активістів, які підтримували мої вимоги своїми вимогами, що їх вони висловлювали на загальних зборах, у своїй групі, своїми думками. Це друга стадія розвитку вимоги, коли навколо мене утворювалось таке ядро.

І, нарешті, третя стадія розвитку такої вимоги, коли вимагає колектив. Це – той наслідок, що винагороджує вас за нервову працю першого періоду. Коли вимагає колектив, коли колектив збився в певному тоні й стилі, робота вихователя стає математично точною, організованою роботою».

Важливим чинником, що сприяє розвитку і становленню колективу, є система перспективних ліній. Перспектива – це мета, «завтрашня радість» (А. С. Макаренко), що виступає стимулом у діяльності колективу й окремих його членів [2].

Думки А. С. Макаренка про головні напрями організації колективу містять у собі різноманітні аспекти діяльності та багатосторонній вплив на особистість вихованця. Дослідник його спадку М. П. Ніжинський виділяє їх за такими напрямками:

- уповноважені колективу повинні добиватися всебічного підвищення його політичного і культурного рівня, регулювати товариські взаємини, привчати дітей розв'язувати конфлікти без сварок і бійок, рішуче боротися з найменшими спробами насильства старших або більш сильних над молодшими і слабшими;

- кожен член колективу щоденно повинен виявляти себе в праці, а тому особливим завданням активу є виховання у кожного поваги до праці, до відпочинку і занять інших. Це виховання передбачає не тільки засвоєння правильних уявлень, а й вироблення правильних звичок. Зазначених вимог обов'язково треба додержуватися і в процесі шкільних занять;

- дисципліна завжди виступає як форма суспільного добробуту людей. Такою вона може бути тільки в тому випадку, якщо будується за системою активізації особистості в найрізноманітніших галузях трудового і громадського життя. Але для того щоб дисципліна сприймалася як явище моральне і політичне, у кожному колективі дітей слід роз'яснювати її необхідність, забезпечувати додержання доцільного, точного режиму. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні, головним чином, впливати на колектив і мати форму морального осуду;

- громадська думка – регулятор поведінки учнів. Для радянських людей загальні збори є вищим органом, який відбиває громадську думку колективу. Тому дитячим загальним зборам слід приділити велику увагу. Для формування особистості вони матимуть особливу цінність, коли предметом їх обговорення будуть щоденні справи і перспективні лінії розвитку закладу, які пов'язують вихованців із загальнонародними інтересами;

- розвиток перспективи закладу в цілому і кожної дитини зокрема слід нерозривно пов'язувати зі стилем роботи в колективі. Кожний дитячий заклад повинен мати свій стиль і тон, а нормальний тон може бути тільки один – життєрадісність, спокійна ділова обстановка, що виключає постійну крикливу бурхливість. Мажор, бадьорість колективу забезпечуються злагодженістю й організованістю того, крім того, єдністю, активністю людей і одночасно вмінням гальмувати себе, коли потрібно. Особливою формою гальмування є ввічливість, яку треба всіляко рекомендувати вихованцям.

Отже, у процесі різноманітності діяльності колективу кожен його член розвиває в собі потребу бути уважним до інтересів інших людей, потребу високої моральності, тобто бажання збагачувати духовне життя [5, с. 16].

Ці думки А. С. Макаренка неоднозначно оцінювалися сучасниками. Хоч офіційно владні структури створювали культ «вчення А. С. Макаренка», насправді ж положення талановитого педагога повсюдно ігнорувалися. Взяти хоча б його погляди на дитячий колектив. А. С. Макаренко вважав первинним колективом не звичайне об'єднання дітей для навчальної роботи, а значно ширше. У своїй лекції «Педагогіка індивідуальної дії» він писав: «У моєму досвіді я прийшов до такої організації, коли первісний колектив не охоплював ні класних шкільних інтересів, ні виробничих інтересів, а був тим осередком, в який і шкільні, і виробничі інтереси приходили від різних груп. Ось чому я останнього часу зупинився на загоні, до якого входили й школярі різних класів і робітники різних виробничих бригад» [4 с. 111]. Отже, за А. С. Макаренко первинний колектив не клас, в якому об'єднані однолітки для розв'язання навчально-виховних завдань, інтереси такого об'єднання впливають із «соціального синтезу». Такого колективу практика радянської школи не створила, і експериментальне досягнення видатного педагога не знайшло підтримки в системі так званого комуністичного виховання.

Суттєвим структурним компонентом, що сприяє розвитку колективу, його впливу на особистість, є актив і органи самоврядування. А. С. Макаренко, приділяючи велику увагу активу, писав: «Актив є тим здоровим, необхідним у виховному дитячому закладі резервом, який забезпечує наступність поколінь у колективі, зберігає стиль, тон і традиції колективу. Підростаючий актив змінює в громадській роботі вихованців, які закінчили заклад, і таким чином забезпечується єдність колективу» [4].

А. С. Макаренко визначив передумови, за яких діяльність органів самоврядування буде актуальною й ефективною:

- адміністрація закладу, в тому числі педагогічна, не має замінювати органи самоврядування;
- рішення органів самоврядування має бути виконане;
- якщо рішення хибне, то керівники виховного закладу мають апелювати до загальних зборів і домагатися його відміни, а не скасовувати таке рішення;
- адміністрація має здійснювати вплив на органи самоврядування на демократичних засадах через педагогів, які користуються особливою повагою у вихованців;
- робота в органах самоврядування не має займати у вихованців багато часу, щоб це не здалося переобтяжливим;
- керівники виховного закладу не повинні контролювати роботу органів самоврядування.

Особливу увагу А. С. Макаренко приділяв вихованню дисциплінованості і наголошував: «Дисципліну не треба розглядати як засіб виховання. Дисципліна є результат виховного процесу, результат насамперед зусиль самого колективу...» [1].

Первинний колектив А. С. Макаренко бачив різновіковим, у радянській же школі ним вважався клас, тобто об'єднання однолітків. За твердженням А. С. Макаренка, первинний колектив об'єднує 10-12 осіб, а колектив учнів школи не повинен перевищувати тисячі. Приклади ігнорування поглядів педагога на організацію навчання і виховання учнівської молоді можна продовжувати. Сюди ж варто віднести і його бачення системи перспективних ліній, основних етапів розвитку колективу, його законів руху тощо.

Зупинимося на тому, що колектив досяг поставленої мети, а нових перспектив перед собою не поставив, наступає самозаспокоєння, немає більше прагнень, що надихають учасників колективу, немає в нього майбутнього. Розвиток колективу зупиняється. Колектив завжди повинен жити напруженим життям прагненням до певної мети. Відповідно до цього Макаренко вперше в педагогіці висунув і розробив важливий принцип, який він назвав «системою перспективних ліній». «Людина не може жити на світі, якщо в неї немає попереду нічого радісного. Щирим стимулом людського життя є завтрашня радість... Найважливіше, що ми звикли цінувати в людині, – це сила й краса. Виховати людину – значить виховати в

неї перспективні шляхи, по яких розташовується її завтрашня радість. Можна написати цілу методику цієї важливої роботи. Вона полягає в організації нових перспектив.

Висновок. Розвиток дитячого колективу, за Макаренком, повинний відбуватися постійно; він повинен направлятися педагогічним колективом, що творчо шукає найбільш ефективні шляхи для його руху вперед. Мистецтво педагога полягає в тому, щоб сполучати своє керівництво, свої педагогічні вимоги з більшими реальними правами колективу. Така в коротких словах сутність "системи перспективних ліній" А. С. Макаренка, що є однією із частин його навчання про виховання й колектив. Правильно здійснювана в педагогічній практиці, вона будить у вихованців впевненість у їхніх силах, піднімає їхнє почуття власного достоїнства, розвиває волю і наполегливість, підтримує бадьорість і життєрадісність і спонукає колектив прагнути до нових досягнень.

Аналіз думок педагога дає можливість сформулювати деякі правила, дотримання яких сприяє формуванню вчительського колективу. Зі сформульованих у працях А. С. Макаренка порад і рекомендацій щодо проблеми педагогічного колективу на перший план виступає правило, яким педагог неухильно керувався у своїх навчально-виховних закладах: правильне виховання можливе за наявності учительських колективів як колективів односторонців.

Список використаних джерел

1. А.С. Макаренко. *Собрание сочинений в 4-х томах.* – М.: Правда, 1987.
2. Макаренко А. С. *Методика виховної роботи.* – К.: Радянська школа, 1990. – 366 с.
3. Макаренко А. С. *С любовью и тревогой / Сост., вступ. ст., прим. А.К. Романовского, А.Т. Губко.* – К.: Изд-во УСХА, 1989. – 368 с.
4. Макаренко А. С. *Педагогика индивидуальной дѣи. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду// Твори: В 7 т. – К., 1954. – Т 5.*
5. Морозов В. *Сочетание коллективного и индивидуального в воспитательной методике А. С. Макаренко / В. Морозов // Воспитание школьников. – 2005. – № 7. – С. 52-59.*
6. Нижинский М.П. *Педагогическая система А.С. Макаренко / М.П. Нижинский.* – М., 1973.
7. Рибалка В. *Теорія розвитку особистості у колективі: За спадщиною А. Макаренка / В. Рибалка // Психолог. – 2005. – № 28. – С. 31-35.*
8. Сметанський М. *Проблема виховання особистості в колективі в теоретичній спадщині А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського / М. Сметанський, В. Галузяк// Рідна школа. – 2001. – № 5. – С. 5-7.*

Стаття надійшла до редакції 14.03.2013.

Якименко С.

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского, Украина

А. С. МАКАРЕНКО О КОЛЛЕКТИВЕ И ЕГО ВЛИЯНИИ НА ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ

В статье изложены взгляды А. С. Макаренко на проблему взаимоотношений коллектива и личности. Раскрыты главные направления взглядов на организацию коллектива, включающие различные аспекты деятельности и влияние на личность воспитанника, суть взаимоотношений педагога и воспитанников, движущие силы развития взаимоотношений. Дан анализ базовых понятий и обобщение соответствующих теоретических положений.

Ключевые слова: воспитание, личность, труд, коллектив.

Yakymenko S.

Nikolaev National University V.O. Suhomlinsky, Ukraine

A. S. MAKARENKO ABOUT COLLECTIVE AND ITS INFLUENCE ON THE UPBRINGING PERSON

In the article the views of A. S. Makarenko on the problem of mutual relations of personality and collective are expounded. The main directions of collective organization that contain various aspects of activity and influence on pupil's personality are exposed, essence of mutual relations of teacher and pupils, motive forces of development of mutual relations. The analysis of the basic notions of the investigation is presented and the corresponding theoretical grounds are generalized. The prospects of improvement of process of education are drawn in the future.

Keywords: education, personality, work, team.